

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора історичних наук, професора
Турченка Федора Григоровича на дисертацію Приходька Миколи
Миколайовича «Українська Держава часів гетьмана Павла
Скоропадського у контексті європейської геополітики», поданої до
спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному
університеті імені М.П. Драгоманова на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України**

Наукове осмислення процесу утвердження України на міжнародній арені в період Української революції 1917-1921 рр. є винятково актуальним завданням української історичної науки. Напередодні революції Україна входила до складу двох сусідніх європейських імперій – Російської і Австро-Угорської. В умовах революції перед українським народом стояло історичної ваги завдання: створення держави на українських етнічних землях – «від Сяну до Дону», тобто, досягнення соборності. Перспектива створення незалежної України порушувала європейський геополітичний ландшафт і перетворювала українське питання на важливий фактор європейської політики.

Цей процес прискорився наприкінці Першої світової війни в умовах радикальних геополітичних зрушень в східній Європі і був надзвичайно складним. І хоча його обставини вже були у центрі уваги багатьох дослідників, представлена до захисту дисертація Приходька М. М. "Українська Держава часів гетьмана Павла Скоропадського у контексті європейської геополітики" свідчить, що в цілому проблема ще не одержала свого комплексного вирішення.

Дисертація базується на ретельному аналізі наукової літератури і добре структурована. Обґрунтованість отриманих результатів забезпечуються методологічними та теоретичними засадами вихідних положень дослідження, відповідністю застосованих методів поставленій меті та завданням.

Належний рівень наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність забезпечені вирішенням

автором низки поставлених наукових завдань. Предметна спрямованість дисертаційного дослідження відповідає паспорту наукової спеціальності 07.00.01 – «історія України».

Дисертаційне дослідження виконане в рамках науково-дослідницької теми «Дослідження проблем гуманітарних наук», розробка якої проводиться факультетом історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Суттєвим досягненням автора є диверсифікація і диференціація джерельної бази дослідження, в результаті чого стало можливим сформувати нові підходи щодо бачення зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної діяльності Української Держави.

Вагомим внеском автора є систематизація наукових досліджень стану міжнародних відносин Української Держави за окремими напрямками: країни Четверного союзу; країни Антанти; державні утворення на території Російської імперії; нейтральні держави Європи. Це дало змогу переоцінити ефективність зовнішньої політики П. Скоропадського та виокремити її недоліки щодо недооцінки ролі сусідніх з Україною держав у процесі утвердження її суверенітету.

У роботі на основі досліджених джерел, а також критичних та аналітичних праць закордонних і вітчизняних дослідників, що перебували в еміграції, зроблено спробу надати нову оцінку внеску кожного з очільників Міністерства закордонних справ часів Гетьманату П. Скоропадського.

Значну увагу в роботі присвячено аналізу діяльності окремих дипломатичних місій Української Держави в різних країнах. Простежено також динаміку зміни лояльності країн Четверного союзу до українського питання під впливом дипломатичного корпусу України.

У дисертаційному дослідженні розкрито геоекономічну складову стратегії зовнішньої політики Гетьманату П. Скоропадського.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. За темою дисертації опубліковано 29

наукові роботи, з них 9 статті у фахових виданнях, рекомендованих МОН України, з них 1 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 15 тез наукових конференцій.

Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам МОН України та «Порядку присудження наукових ступенів».

Практична значимість роботи дисертаційної полягає в тому, що її результати можуть бути використані у:

- у подальших історичних дослідженнях присвячених ролі дипломатичної служби дипломатичного корпусу Гетьманату П. Скоропадського;

- у процесі формування методологічних засад зовнішньополітичного курсу сучасної України у зносинах із суміжними країнами із урахуванням історичного досвіду та традицій двосторонніх відносин часів Гетьманату П. Скоропадського з метою уникнення латентних історичних конфліктів;

- для удосконалення окремих аспектів функціонування дипломатичної служби України;

- при викладанні навчальних дисциплін «Дипломатичне право України», «Міжнародні відносини», «Історія держави і права»; для підготовки підручників, навчальних посібників і навчально-методичних матеріалів.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. У вступі переконливо та з достатньою повнотою обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження; чітко визначено мету. Об'єкт, предмет, методи дослідження відповідають меті й завданням дослідження. Завдання сформульовано чітко й конкретно.

Варто звернути увагу на залучення дослідником для написання дисертаційного дослідження значної кількості наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів і широкої джерельної бази, основні структурні елементи якої визначені у першому розділі під назвою *«Історіографія і джерельна*

база дослідження» (с. 34-71). Автор висвітлює історіографічний доробок вітчизняних і закордонних дослідників з проблеми становлення та розвитку міжнародних політичних й економічних зв'язків, а також становлення дипломатичної служби уряду П. Скоропадського. Зокрема, аналізуються праці українських істориків в еміграції 1930-70-их років.

Автор справедливо стверджує, що при вивченні питань, які пов'язані із Українською державою, великого значення має періодична преса і мемуарна література.

Приходько М.М. підкреслює, що особливість дисертаційних результатів досліджень, проведених іншими дослідниками, полягає в тому, що всі вони зроблені під певним кутом зору, який розкриває окремий аспект проблематики функціонування дипломатичної служби та практичної реалізації зовнішньої політики силами дипломатичного корпусу Гетьманату П. Скоропадського (с. 66).

У другому розділі, що має назву *«Історичні передумови та геополітичні чинники зовнішньополітичного курсу П. Скоропадського»*, дисертант аналізує питання України у стратегії Німеччини. Формулюється висновок: «наявні позиції цілком укладаються у так звану «полеміку Фішера». Відповідно до неї, геополітичні цілі Німеччини уклалися у «грандіозну» концепцію, яку Ф. Фішер іменував «*Irnpериurn Germanicurn*» і відносив до початку та середини 1918 р. Під нею розуміється широкий план анексії на заході, сході Європи та в Африці. Серед іншого, економічну гегемонію мало бути досягнуто над Україною, Кримом та Грузією, Великоросією. Фінляндія, країни Балтії, Польща, Україна, Грузія, Оттоманська імперія, Болгарія, Румунія та Австро-Угорщина мали бути пов'язані воєнними конвенціями, які «були заплановані, а більшість із них щонайменше ініційовані» (с.82).

Заслуговує на увагу та схвалення ґрунтовний аналіз питання позиції Австро-Угорщини. Зокрема, здобувач стверджує: «На 1918 р. країна знаходилася у стані виснаження ресурсів і не була здатною вести війну. Ще у

1917 р. австро-угорська дипломатія намагалася схилити Німеччину до швидкого миру за рахунок синхронних поступок країнам Антанти» (с. 90).

Далі в розділі аналізується дипломатія П. Скоропадського у боротьбі із опозиційними політичними силами.

Важливою є думка автора: «Опозиційний рух, який стрімко розвився від початку існування Гетьманату створив надзвичайні перешкоди на шляху становлення української державності. Дипломатична служба Гетьмана П. Скоропадського виявилася не стільки неефективною у боротьбі із опозиційними силами, скільки неготовою до того, що закордонні держави так швидко налагодять політичні контакти з лідерами опозиційних рухів. Більшість країн Європи якщо не визнавали гетьмана, то сприймали його як легітимного очільника нової держави. Натомість і Німеччина, і Австро-Угорщина пішли на контакти та поступки опозиціонерам, оскільки останні використовували надзвичайно радикальні заходи боротьби, що істотно загрожувало не лише політичній стабільності, але і економічним відносинам Української держави» (с.125).

Останній розділ дисертації - *«Економічна складова геополітичної стратегії уряду П.Скоропадського».*

Цілком слушно автор зазначає: гетьман П. Скоропадський правильно визначив ті галузі національної економіки, які могли бути монополізовані державою з метою швидкого наповнення державної скарбниці, зокрема, за рахунок спішного налагодження винокурного виробництва. Державна винокурна монополія давала значний дохід, на рівні із прибутком за продаж військової продукції (с. 140).

На окрему увагу заслуговує проведений аналіз економічного вектору міжурядових відносин Української гетьманської держави, що надав змогу дещо розширити географію міждержавних економічних зв'язків Української Держави (с.151-153).

На підставі наведених в роботі фактів М.М. Приходько довів: «Українська Держава, яка фактично утворилася за результатами Першої

світової війни, була новим суб'єктом міжнародних відносин, але намагалася реалізувати власний потенціал, враховуючи ресурси та геополітичне становище» (с. 169-170).

Висновки по даному розділу достатньо обґрунтовані. Здобувач справедливо вказує, що міжнародні економічні відносини Української Держави, виокремлено низку недоліків реалізації геоекономічної стратегії Уряду гетьмана П. Скоропадського: надмірна зосередженість економічних зв'язків із Німеччиною та Австро-Угорщиною; недостатність розвитку відносин із нейтральними країнами з метою залучення додаткового капіталу в економіку України; суттєвий відтік капіталу країн Антанти, вкладеного в промисловий сектор ще за часів УНР (с.184).

Загальні висновки дисертаційної роботи, до яких прийшов дослідник, підтверджують нові підходи у дослідженні теми і наштовхують на переосмислення ряду питань у вітчизняній історичній науці.

Зокрема, привертає увагу думка дослідника про те, що встановлено, що процес формування дипломатичної служби Української Держави гетьмана П. Скоропадського передбачав балансування між інтересами країн Четверного союзу та внутрішніми політичними силами, негативно налаштованими проти влади Гетьмана (с.187).

Цілком слушним є висновок, що великі за обсягом зобов'язання, які взяла на себе українська сторона в питаннях забезпечення необхідною сировиною та продовольством німецьку та австро-угорську армії, зменшили можливості для економічної співпраці України із іншими країнами, переважно країнами Антанти. При цьому самі обсяги постачання та строки виконання зобов'язань і прив'язка до цих строків обов'язку ратифікації мирної угоди країнами Четверного союзу поставили Уряд гетьмана П. Скоропадського в позицію залежності від союзників (с. 189).

Цілком слушними, є практичні рекомендації і побажання якими завершується робота. Загальні висновки по кандидатській дисертації є цілком

самостійними, повністю впливають зі змісту дисертації і розв'язують поставлені завдання.

В кінці роботи подано достатній список використаних джерел та літератури, який є досить кваліфіковано структурованим і який налічує 285 позицій (с. 191-218).

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації.

Зміст автореферату відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення дисертації, зміст, результати дослідження, висновки, практичні рекомендації. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

У цілому, оцінюючи дисертаційну роботу позитивно, сформулюємо декілька запитань та дискусійних положень:

1. В історіографічному огляді на с. 48 мова йде про працю В. Солдатенка «Українська революція», де демонструється «синтез підходів, властивих для радикально-народницької та радянської історіографії». Дисертант правильно констатує: «Це вдається досить органічно, зважаючи на їх визначальну історичну та концептуальну близькість». Погоджуємося з цією оцінкою. Але хотілося б мати відповідь на питання, яким чином ця обставина відбивається на характеристиці представниками цих концептуально близьких історіографічних шкіл геополітичної стратегії уряду гетьмана Скоропадського?

2. В цілому, джерельна база достатня, однак залучення більш значного спектру міжнародно-правових джерел сприяло б ширшому розкриттю багатогранності обраної теми, що сприяло б глибшому висвітленню завдань дослідження.

3. Було б цікаво знати, як автор ставиться до оцінки періоду гетьманування П. Скоропадського як «консервативної революції», висловленого у статтях професора Ю. Терещенка, і як ця оцінка впливає на характеристику різних векторів зовнішньополітичного курсу уряду Павла

Скоропадського, його геополітики в цілому.

4. З урахуванням того, що сучасна вітчизняна історіографія характеризується стійкою тенденцією інтеграції у світовий науковий простір, у роботі варто було б навести більшу кількість актуальних зарубіжних публікацій.

5. В таблиці 2.1 (с. 77) наведено статистичні показники, які характеризують геополітичні потенціали державних утворень на сході Європи порівняно із відповідними показниками так званих *великих європейських країн*. Варто було б класифікувати дані показники відповідно до їх приналежності до Четвертного блоку, або блоку країн Антанти. Це надало б більшої логічності та рівноспрямованості думкам автора.

6. Перший підрозділ другого розділу «Історичні передумови та геополітичні чинники зовнішньополітичного курсу П. Скоропадського» називається «*Україна в системі міжнародних відносин напередодні встановлення гетьманства*» і хронологічно починається ще у довоєнний період і закінчується моментом гетьманського перевороту. Це впливає з логіки викладу матеріалу і цілком обґрунтовано. Але такий підхід передбачає відповідний аналіз української геополітичної проекції, яка формувалася українськими політичними силами саме в цей період і виходила в позиції суверенності і соборності України. У цьому підході не було єдності: політичні партії Наддніпрянщини і Західної України соборне майбутнє своєї Батьківщини бачили по-різному до початку Світової війни і змінювали його в ході цієї війни. Про це в історичній літературі писалося достатньо. Зокрема, серед інших публікацій, міг би звернути увагу дисертанта на нашу статтю «Перша Світова війна і геополітичний дискурс Миколи Міхновського», опубліковану в збірнику на пошану доктора історичних наук Р. Я. Пирога «Студії з історії Української революції 1917-1921 років» (К., 2011. С. 10-20).

7. На наш погляд, слід було б конкретизувати наступну тезу: «Визнання Української Держави Росією також слід вважати надзвичайним здобутком, оскільки це суттєво заважало проведенню військових дій проти

України, що відтермінувало загарбання Росією України, однак посилило терористичну активність всередині України (с. 157). За нашим переконанням, ця обставина ніяк не відстрочила вторгнення радянських військ в Україну наприкінці 1918 р.

8. Хоча це й виходить за хронологічні рамки дисертації, варто було б ширше охарактеризувати, чому «Франція не докладала конкретних зусиль до ліквідації Брестської системи відносин, а виявилася готовою активно їх використовувати у рамках доктрини «санітарного кордону». Формування її східноєвропейської політики у 1919-му і наступних роках відбувалося за умов посилення більшовицького режиму, який продовжував розглядатися як «пронімецький» і намагався вибудовувати свої зв'язки із новою Німеччиною, спираючись на її ліві сили. Здійснення демократичних політичних реформ, відмова від залишків німецького впливу і прийняття профранцузької орієнтації виявилися тією основою, на якій відбувалася трансформація Брестської геополітичної системи у систему «санітарного кордону» (див. с. 92). Погоджуючись з цим висновком, варто було б у загальному вигляді визначитися, як така політика вплинула на ставлення Франції і її союзників до України (до факту розподілу її на радянську частину і західноукраїнських земель, які опинилися Чехословаччині і Румунії).

9. Зустрічаються стилістичні огріхи. Так на с. 55. сучасні вітчизняні історикіні *Вікторія Соловйова* і *Тетяна Осташко* – представлені як *В. Соловйов* і *Т. Остапко*; на с. 28 відомого історика 1940-80-х рр. *Андрія Лихолата* ідентифіковано (у жіночому роді?) як *А. Лихолат*; на с. 58 замість граматичної форми *В. Перепадею* (від прізвища – Володимир Перепадя) написано – *В. Перепадеєм*.

Але висловлені зауваження не применшують загальної високої оцінки рівня виконання дисертаційної роботи.

Загальний висновок.

Аналіз кандидатської дисертації, автореферату та опублікованих праць Приходька М.М. дає підстави для висновку про те, що його дисертаційне

дослідження «Українська Держава часів гетьмана Павла Скоропадського у контексті європейської геополітики» є актуальним, завершеним, цілісним і самостійним, яке має належну наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

У дисертації отримано нові, науково обґрунтовані результати, які дали автору змогу здійснити комплексне вирішення важливого актуального наукового завдання, що полягало в визначенні ефективності та відповідності історичним реаліям стратегії зовнішньополітичної діяльності Української Держави часів Гетьманату П. Скоропадського.

Дисертаційне дослідження «Українська Держава часів гетьмана Павла Скоропадського у контексті європейської геополітики» відповідає вимогам п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів» від 24 липня 2013 року № 567 щодо кандидатських дисертацій та інших вимог МОН України, а її автор заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри новітньої історії України
Запорізького національного університету

Ф.Г. Турченко

Особистий підпис Турченка Ф.Г.

засвідчую:

Проректор з науково-педагогічної роботи
Запорізького національного університету

Ю.О. Каганов